

Titu Maiorescu, Polyglot and Translator

Titu Maiorescu, polyglotte et translateur

Titu Maiorescu, poliglot și traducător*

Bogdan Mihai DASCĂLU

Academia Română,

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

E-mail: bmdascalu@yahoo.com

Abstract

Since he was young, TM has studied the classical languages and many occidental languages, such as German, French and English. By means of these languages, he was directly connected with the great European cultures. Fond of literature and philosophy, he focused on some texts that he considered useful for the Romanians' spiritual progress. The most well-known text he translated was Aphorisms by Schopenhauer, a text which had a huge success and powerfully influenced some of the Romanian writers and thinkers.

Résumé

Tout jeune, TM est devenu un excellent connaisseur des langues classiques, mais aussi de quelques langues occidentales, telles que l'allemand, le français et l'anglais. C'est ainsi qu'il a pu accéder directement aux grandes cultures européennes. Passionné de littérature et de philosophie, il offre à ses compatriotes des textes qu'il juge utiles au progrès spirituel des roumains. Parmi les textes qu'il a traduits, les Aphorismes de Schopenhauer c'est le plus connu, remportant un immense succès et ayant une influence évidente sur bon nombre d'écrivains et de penseurs roumains.

Rezumat

TM s-a familiarizat, de tânăr, cu limbile clasice, dar și cu multe dintre limbile occidentale, îndeosebi cu germana, franceza și engleza. Prin intermediul lor, a avut acces direct la marile culturi europene. Pasionat de literatură și de filozofie, el a oferit compatrioților unele texte pe care le-a considerat utile pentru progresul spiritual al românilor. Cel mai cunoscut text pe care l-a tradus au fost Aforismele lui Schopenhauer, care s-au bucurat de un imens succes și care au avut o influență evidentă asupra unor scriitori și gânditori români.

Key words: *literature, value, Goethe, Schopenhauer, influence, philosophy*

Mots clés: *littérature, valeur, Goethe, Schopenhauer, influence, philosophie*

Cuvinte-cheie: *literatură, valoare, Goethe, Schopenhauer, influență, filozofie*

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1ș5/S/59758

1. Introducere

Personalitate esențială a culturii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar care a jucat un rol considerabil și în cel următor, Titu Maiorescu a avut de partea sa nu numai o excelentă cunoaștere a culturii universale, a celei europene în primul rând, ci și capacitatea de a folosi în beneficiu național aceste cunoștințe, prin traduceri ale unor texte literare și filozofice.

2. Poliglotul

Accesul la cultura altor popoare i-a fost facilitat de stăpânirea limbilor acestora. Desigur, cea dintâi limbă străină pe care a învățat-o și la care s-a raportat întreaga viață ca la o a doua limbă maternă a fost *germana*. Perfecta stăpânire a acesteia a echivalat, în timp, cu posibilitatea de a cunoaște direct literatura și știința care au folosit-o ca mijloc de expresie. De altfel, el însuși a recurs la ea pentru a-și redacta unele scrieri, atunci când ele erau adresate mediului lingvistic respectiv, dar și o mare parte a *Jurnalului* și a *Epistolarului*. Astfel, debutul lui editorial a avut loc în anul 1861, cu volumul *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* [1], dar, de-a lungul anilor, Maiorescu va publica și alte texte scrise în această limbă, în reviste și lucrări lexicografice care au apărut în Germania.

În timpul studiilor vieneze, îndeosebi al celor de la Theresianum, el a deprins, potrivit curriculei curente în epocă, cunoștințe adecvate de *greacă* și de *latină*, așa cum explică în paginile *Jurnalului*: „Mă sculai la 6 ore și studiaai latinește și Homer” [31 ianuarie 1856]. Tot aici primește primele noțiuni de *italiană*: „Mie mi se dete de la direpțiune a recita la examen o poezie italiană de Metastasio: *Pel nome glorioso di Maria Teresa*” [10 iulie 1857].

De bună seamă, tot acum se familiarizează îndeajuns cu limba *franceză*, încât, odată ajuns la Berlin, să fie în stare a da lecții particulare:

„Dau lecțiune de franțuzește! – Fui rugat de cătră Justizrat Kremniz. *Eh bien!* Merge, și încă cu conștiința bună” [30 ianuarie 1959].

Limba *engleză* îi va deveni apropiată mai târziu, din dorința de a citi în original unele opere literare: „Între timp, citit mereu mult în engleză, pe care acum o știu” [12 august 1877]. Fără îndoială, impulsul principal în această direcție i-a fost dat de pasiunea timpurie pentru Shakespeare, ale cărui piese le-a citit la început în traducere [2] germană: „Finii *Timon* al lui Shakespeare. Îl cunosc pe Sh mai tot acum” [7 ianuarie 1857]. Aceeași pasiune l-a determinat să achiziționeze operele acestuia, cu prilejul șederii la Londra: „Shakespeare complet în volumașe drăguț legate, într-o cutie, cu 11 ½ șilingi” [28 iulie 1882].

3. Traducerile literare

Condiția de *poliglot* a lui Titu Maiorescu i-a permis și, desigur, chiar i-a insuflat *traducerea* în limba română a unor scrieri, îndeosebi *literare*, străine. Activitatea sa de traducător este mai puțin cunoscută, deși rezultatele ei au fost publicate recent, într-o excelentă ediție [3], ea fiind probabil copleșită de prioritatea acordată scrierilor sale critice și științifice.

Animat de intenția unei timpurii afirmări în lumea literară din țară, el încearcă să își evedențieze numele prin *traduceri*. Primele încercări pe care le trimite la “Gazeta Transilvaniei” în anul 1856 sunt două traduceri din Boz: *Manuscrisul unui nebun din Pickwick Club* și din Jean Paul: *Noaptea de Anul Nou a unui nefericit*, după ce, la începutul aceluiași an, ezitase să trimită la “Foaie pentru minte, inimă și literatură” traducerea *Filotei* de Lessing [4]. Este semnificativ că în scrisoarea cu care și-a însoțit textele, el motivează gestul prin dorința “de a cuminecare românilor spiritual cel adânc și fundamental al clasicilor germani și englezi și al celor antici”, așadar o pedagogie literară prin exemple, de aplicat cititorilor români. Faptul că traduceri respective nu au apărut nu schimbă cu nimic rolul cu care au fost investite.

Dar exersarea traducerii a reprezentat și un exercițiu de auto-educare, în măsura în care frecventarea marii literaturi, a celei germane îndeosebi, i-a permis pătrunderea în intimitatea textelor poetice și, în egală măsură, găsirea, pe cont propriu, a unor criterii de separare a valorilor de

non-valori [5]. Exemple de urmat sunt, în această privință, înainte de toate, Goethe, Herder și Lessing.

Din marele poet german a „tradus în română 2 mici poezii elegiace [6]” [noiembrie 1856], dar are și alte proiecte în ce îl privește: „Întru amintirea zilei de azi, voi traduce în română și îi voi dedica ei *Ciudații copii au unor vecini* [7] de Goethe, care se potrivesc atât de bine [Emiliei]” [13 septembrie 1858].

Interesul pentru Herder nu este deloc întâmplător, dacă se ține seama de faptul că acesta fusese un pasionat și constant militant pentru edificarea pe baze adevărate a literaturii germane, el îndeplinind în alt spațiu cultural ceea ce tânărul Maiorescu își va propune să înfăptuiască în cel românesc. Interesul este timpuriu, căci, în decembrie 1857, Herder este evidențiat printre alte nume dintre cele mai sonore: „Din operele altora, pe care încă le mai prelucrez, mai întâi, *Introducerea în filozofie* a lui Herbart, în afară de ea, Goethe, Platen, mai bine Schiller și Herder” [31 decembrie 1857].

Prețuirea pentru Lessing este, și ea, timpurie, dar atât de mare încât are, în legătură cu el, ambiții consemnate în proiecte uriașe: „voi traduce pe Lessing *complet*, afară de poezii” [ianuarie 1856], proiectul vizând în special teatrul acestuia: „În altă privință, mă gândesc, până când voi absolva gimnaziul, să fie scris de mine: *Filota, Minna de Barnhelm, [...] Miss Sara Samson, Emilia Galotti*” [24 ianuarie 1856]. Admirația lui Titu Maiorescu este întreținută de constatarea unei vădite afinități cu scriitorul german: „Am citit scrisorile [8] lui Lessing. O, ce bărbat! – Parcă îmi vorbește din suflet; în unele, am crezut că mă pot recunoaște.” [26 aprilie 1858].

Nu îl ignoră nici pe Klopstock, din care traduce o odă: „Oda [9] de Klopstock e desăvârșită” [12 noiembrie 1856].

Cum se vede, majoritatea traducerilor unor opere literare datează din anii vienezi. Ulterior, această activitate va fi reluată cu totul sporadic și, de cele mai multe ori, conjunctural, fiind vorba de texte aparținând unor autori cunoscuți personal. Astfel, în anul 1876, traduce nuvela *Istoria suferinței* de Carmen Sylva [10] și, câțiva ani mai târziu, va traduce (împreună cu Eminescu) două poezii ale acesteia: „Încă târziu în noapte, tradus cu Eminescu 2 poezii ale Reginei, eu alegoria ei *Vremea și Iubirea...*” [5 noiembrie 1882].

Un alt autor, cunoscut apropiat, este Griesebach, prin care îl cunoaște și pe autorul spaniol Alarcón: „Dese contacte cu Eduard Griesebach, consul prusac la București. Cunoscut prin el pe Alarcón, eu tradus din acesta *O bună pescuire* [11] și o poezie din *Neuen Tannhäuser* de Griesebach” [9 mai 1880]. Prin intermediarul german [12] al aceluiași Griesebach traduce și o nuvelă chinezească: „tradus în română din traducerea în germană a lui Griesebach a nuvelei chinezești despre Ciuang-söng și soția acestuia Tiän-și. Publicată în „Convorbiri” [14 decembrie 1880].

4. Traduceri filozofice

Dacă primele traduceri de texte literare sunt încercări de tinerețe, dacă cele de mai târziu sunt de circumstanță, astfel încât Titu Maiorescu nu le-a acordat, nici unora, nici celorlalte, prea mare atenție, în schimb traducerile sale din textele unor filozofi germani au constituit pentru el un scop înalt.

Ucenicia în această privință și-o face cu Herbart, filozof preferat în tinerețe: “În rest, prelucrez acum Logica lui Herbart în română și lucrez la o sistematizare a prelegerilor suttneriene de logică.” [decembrie 1857], iar câteva zile mai târziu, notează: “Am tradus mult Herbart, am scris în caietul meu câteva considerații cu conținut fizic, estetic și de istorie a religiei” [18 decembrie 1857].

Dar preocuparea sa durabilă și constantă a fost transpunerea în limba română a *Aforismelor* lui Arthur Schopenhauer [13], operație dificilă prin ea însăși, dată fiind densitatea textului filozofic, precum și precaritatea terminologiei românești de specialitate, la dezvoltarea căreia a jucat un rol esențial [14]. Gânditorul german s-a bucurat de întreaga atenție a lui Titu Maiorescu atât în ceea ce privește rolul pe care acesta i-l atribuie în dezvoltarea filozofiei germane post-kantiene, cât și în

privința efectelor pe care ideile acestuia îl puteau avea în cultura noastră, rol de care criticul, în primul rând, era perfect conștient.

El a putut să identifice o influență a filozofului german (alături de cea a lui E. A. Poe) în scrierile lui Spielhagen [15] : „Spielhagen – mici romane. Mereu plin de spirit, îl citesc cu mare plăcere și urmăresc cu plăcere influența preferațiilor mele asupra lui, Poe, Schopenhauer” [24 octombrie 1866]. Aceeași constatare o face și în legătură cu un alt scriitor german: „De urmărit Paul Lindau. Și asupra lui a avut Schopenhauer influență (Vezi încântătoarea nuveletă *Infolge einer Wette* în *Salon*” [6 noiembrie 1870].

Dar marea lui satisfacție a fost aceea de a constata interesul pe care traducerea sa l-a stârnit printre junimiști: „Lucrat: zilnic tradus Schopenhauer și citit, joia, ‚Junimii’, cu un ciudat interes neîntrerupt” [decembrie 1870].

Atunci când un alt scriitor ajunge, pe cont propriu, la idei similare cu cele ale filozofului, Maiorescu deplânge necunoașterea ideilor acestuia: „Vezi cum, în aforismele sale estetice, Grillparzer, în felul său, anume fără o unitate mai adâncă, se învârtește în jurul problemelor (frumosul, geniul) și se întâlnește din întâmplare cu principiile lui Schopenhauer, fără a le cunoaște; încât simți că, dacă le-ar fi cunoscut, totul i s-ar fi dezlegat dintr-o dată mult mai clar” [19 decembrie 1872].

Titu Maiorescu a început traducerea *Aforismelor* [16] în 1870 și a continuat-o până în anul 1876, operație așadar îndelungată și dificilă, dovadă fiind repetatele reveniri și revizuirii asupra versiunii românești. În august 1871, el notează: „Schopenhauer (Parerga) se traduce încet mai departe” [28 august 1871], iar în 1872, își propunea „să termin traducerea *Aforismelor* și a *Pareneselor* lui Schopenhauer” [18 ianuarie 1872]; un an mai târziu, își asuma același scop: „Să termin și să public traducerea *Paräneselor* lui Schopenhauer” [7 ianuarie 1873] etc., dar în 1882 revine asupra întregului text: „Câteva momente sunt [consacrate] totuși mereu revizuirii traducerii din Schopenhauer a *Aphorismen zur Lebensweisheit*” [18 octombrie 1877]. Pe măsură ce traducea, fragmente din scrierea filozofului au apărut în „Convorbiri literare”, între 1872 și 1877.

Succesul a fost atât de mare, încât Titu Maiorescu s-a decis să revizuiască traducerea și să o publice în volum, ceea ce s-a și întâmplat, începând cu anul 1890 [17].

5. Încheiere

În încheiere, este îndreptățit să precizăm că Titu Maiorescu nu s-a mărginit să facă el însuși traduceri, ci s-a arătat mereu interesat de traduceri făcute de alții : „Seara, la ora 5, am fost la Principesă. Vorbit de lucruri de școală. Eu i-am dat traducerea *Oarbei Rosa* de Hendrich Conscience, făcută de Xenopol” [11 noiembrie 1871]; „Traducerile lui Mite din română în germană [18]” [28 noiembrie 1875] . La rândul ei, Livia Maiorescu a tradus nuvela *Tablou de viață (Lebensbild)* a Mitei Kremnitz [19]. Este consemnată și performanța lui Caragiale pe acest tărâm: „Caragiali (bun traducător al *Romei învinse* a lui Parodi [20])” [26 mai 1878] Traduceri se citeau și la întrunirile „Junimii” bucureștene: „Lectura Prologului din *Jungfrau von Orléans*, tradusă de Jacques [21] și un cânt de Dante, tradus de Gane – însă fără Animus” [12 martie 1882] precum și în alte ocazii: „Aseară la Kremnitz, lectură de către Bothmer a splendidului cânt al II-lea din *Don Juan*, în *foarte buna* traducere a lui Gildenmeister” [14 ianuarie 1883].

Nu se mulțumește să consemneze și, eventual, să evalueze traduceri altora, ci le și verifică și le corectează: „Corectat traducerea Kotzebue cu Domnișoara Rosetti” (31 martie 1882); „seara citit Creangă și 7 pagini Kotzebue – corectat traducerea” [29 martie 1882], întocmai cum a procedat cu propria traducere din Schopenhauer, asupra căreia a zăbovit și a revenit: „Început să retușez traducerea mea a *Aforismelor* lui Schopenhauer” [18 septembrie 1882].

6. Concluzii

Deși poate părea marginală în raport cu restul activității sale, traducerea a reprezentat, în diferite etape ale existenței intelectuale, un mijloc folosit *conștient* și dedicat unor *funcții* concrete: la început, auto-educării estetice și literare, apoi influențării concetățenilor în direcția emancipării

culturale a țării. Și într-un caz și în celălalt, traducerea nu era pentru Titu Maiorescu un scop în sine, ci un instrument a cărui valoare și utilitate deveneau vizibile în măsura în care dovedea că au efectul dorit asupra celorlalți.

În 1858 deja, la Viena, el nota pe albumul unui coleg: „Cu cât e mai nobilă o creație, cu atât își depășește hotarele și se transformă într-o contribuție la tezaurul omenirii întregi; dacă pe această cale devii cetățean al lumii, înseamnă că ți-ai însușit un discurs al lui Herder; dar e necesar să devii mai întâi – și nu e defel ușor – cetățean al propriei Patrii”. Întreaga lui viață a fost dedicată dovedirii acestei duble posibilități.

Reference

- [1] Berlin, Nicolaische Verlagsbuchhandlung
- [2] „De altfel, acum cetesc Racine în original, Shakespeare în traducere” [ianuarie 1857].
- [3] Titu Maiorescu, *Opere. II. Traduceri. Încercări literare*. Ediție îngrijită, prefată, note și bibliografie de D. Vatamaniuc. Studiu introductiv de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă/Univers Enciclopedic, 2005
- [4] „Poate să trimit și traducerea lui *Filota* în Foaie” [ianuarie 1856], proiect la care lucrează sânguincios: „Până la ½ 7, tradusei *Filotta* de Lessing” [ianuarie 1856].
- [5] Cf. Domnica Filimon, *Tânărul Maiorescu*, București, Editura Albatros, 1974, p. 83
- [6] Probabil *Prometeu* [octombrie 1856] și *Mormântul lui Anacreon* [noiembrie 1856].
- [7] *Die wunderlichen Nachbarnkinder*, nuvelă inclusă în *Afinități elective* (cf. I. W. Goethe, *Opere*, 5, București, Editura Univers, 1987, p. 398-404).
- [8] *Lessing's Briefwechsel mit Gleim*
- [9] Probabil *Cele două groape* (datată în ms. 6 noiembrie și terminată în 12 noiembrie).
- [10] Din volumul *Leidenserdegang*.
- [11] În septembrie 1882, îi scrie lui Pedro Antonio de Alarcón următoarele: „J'ai fait connaissance avec Vos nouvelles par une traduction allemande de Lilli Lauer (Stuttgart, 1878). J'en ai été enthousiasmé et me suis mis aussitôt à en traduire une, „La bonne pêche” en langue roumaine. Cette traduction a paru dans notre revue „Convorbiri literare”, volume 14, numéro du 1er Janvier 1881. Elle a été depuis reproduite, avec trois autres traductions, dans une petite bibliothèque populaire, dont j'ai l'honneur de Vous envoyer sous bande le volume en question”.
- [12] Este vorba despre volumul de nuvele chinezești, tradus de Griesebach, *Kin-ku-ki-kuan*, Berlin, 1880.
- [13] Primele informații ale lui Titu Maiorescu asupra filozofului german datează din 1861. Pentru evoluția interesului său în această direcție, cf. Domnica Filimon, *op. cit.*, p. 9-10.
- [14] Cf. G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filosofice românești*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1956, p. 171-204; I. Oprea, *Terminologia filozofică română modernă*, București, Editura Științifică, 1996
- [15] Autorul unor romane notorii în epocă, între care *Problematische Naturen*, I-IV, 1861.
- [16] *Aphorismen zur Lebensweisheit*, ce fac parte din ciclul *Parerga und Paralipomena. Kleine philosophische Schriften*, 1851
- [17] *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, București, Editura Librăriei Socec, 1890. Au urmat încă patru ediții antume, apărute până în anul 1912.
- [18] Titu Maiorescu se referă, desigur, la *Andrei Florea* de Gane și la *Gura satului* de Slavici.
- [19] Apărută în „Convorbiri literare”, octombrie 1885, sub titlul *Un caracter de artist*.
- [20] Este vorba despre *Roma victa* de Alessandro Parodi, piesă reprezentată apoi pe scena Teatrului Național din București în 1878.
- [21] Este vorba despre Jacques Negruzzi.

Bibliography

Filimon, Domnica, *Tânărul Maiorescu*, București, Editura Albatros, 1974

Ivănescu, G., *Formarea terminologiei filosofice românești*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1956, p. 171-204

Maiorescu, Titu, *Jurnal*, I-IX. Studiu introductiv de Liviu Rusu. Ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu- Dulgheru și Domnica Filimon, București, Editura Minerva, 1975-1989 [Fragmentele citate în articol sunt însoțite de data consemnării lor în *Jurnal*]

Maiorescu, Titu, *Opere*. II, *Traduceri. Încercări literare*. Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de D. Vatamaniuc. Studiu introductiv de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă/Univers Enciclopedic, 2005

Oprea, I., *Terminologia filozofică română modernă*, București, Editura Științifică, 1996.